

Válek, Vlastimil

Zamyšlení nad nově vydanými cestopisy Jaroslava Durycha

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1996, vol. 45, iss. D43, pp. [153]-164

ISBN 80-210-1545-4

ISSN 0231-7818

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108621>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VLASTIMIL VÁLEK

ZAMYŠLENÍ NAD NOVĚ VYDANÝMI CESTOPISY JAROSLAVA DURYCHA

V roce 1994 vyšly cestopisy Jaroslava Durycha pod názvem *Tři cesty Evropou* (Plížení Německem, 1. vyd. 1926, *Pouť do Španělska*, 1. vyd. 1929, *Římská cesta*, 1. vyd. 1933) v nakladatelství KRA v Praze. Jsou to cestopisy, které podávají vedle obrazu krajiny a lidí i obraz autorova nitra, cestopisy promítající autorův vztah k historii, jeho filozofii, ale také jeho často ironický postoj k věcem, událostem, lidem (včetně sebe). Jsou to zápisky z cest za poznáním, za sběrem materiálu pro Durychovo umělecké dílo, jsou to konfrontace poznatků vytvořených studiem odborné literatury a četbou, tedy jistých představ s viděnou a poznanou realitou. Jsou to cestopisné fejetony, úvahy, črty odlišné od běžných cestopisů ať už z hlediska zpracování viděného a poznaného, či z hlediska autorova přístupu k cestopisu vůbec. Jak říká Ivan Slavík: „Sen, skutečnost, touha, vidění se mísí.“¹ Dodává pak stručnou charakteristiku jeho putování: „Tak bloudění divadlem světa, theatrem mundi, začalo už v Durychově dětství. Pokračoval v něm jako dospělý — Tyroly jeho vojenské služby, polsko-haličská fronta první světové války, Olomouc či Podkarpatská Rus vystupují na scénu z vůle života, který si je zvolil za svá dějiska; ‚plížení a poutí‘ z vůle básníkovy k nim pak přidávají Německo a Španělsko a Řím.“²

Touha cestovat je lidem vlastní (srov. např. publikaci z roku 1989 sestavenou Simonou Binkovou a Josefem Polišínským a nazvanou *Česká touha cestovatelská, shrnující cestopisy, deníky a listy ze 17. století*)³, pouze možnost cestování je v různých dobách rozdílná. Tuto skutečnost dokazuje cestopisná tvorba ze všech vývojových období. Cestopisná literatura patřila vždy k žádanému žánru, protože čtenáři rádi pronikali alespoň takto do cizích krajů, kde sami nebyli, ale o nichž je informovali ti, kteří viděli na vlastní oči. Postupem doby (s rozvojem

1 Ivan Slavík, *Fragmenty k portrétu Jaroslava Durycha*. In: *Viděno jinak*. Vetus Via, Brno 1995, s. 173.
2 Tamtéž, s. 173.
3 Vydal Odeon v Praze pro Klub čtenářů v nákladu 43 tisíc výtisků.

dopravy, a tím i s větší dostupností cizích zemí většímu počtu lidí) však informativní stránka cestopisů poněkud ustupuje a do popředí proniká autorův osobní přístup a osobní vnímání světa, sílí složka subjektivní, daná přípravou cestovatele, délkou pobytu a účelem cesty. Cestopis se často přesunuje svým zpracováním do oblasti literatury krásné. Sílí přístup, který můžeme označit termínem „jak já to vidím“, „jak já jsem to viděl a co o tom soudím“, který je zcela obdobný memoárové literatuře, v posledních letech značně rozšířené a oblíbené. V různých vývojových etapách je tedy přístup k cestování a k výsledkům, které tato činnost přináší, různý, některé zásady však zůstávají, opakují se, i když v jiné rovině. To se projevuje také v úvahách o smyslu cestování, sepsaných v rozdílných etapách vývoje cestopisného žánru.

V červenci 1873 (tj. více než padesát let před vydáním Durychova cestopisu Plížení Německem) píše v Národních listech Vítězslav Hálek, který reprezentuje názor májistů a postoj této generace k cestování, ve stati *Kterak měli bychom cestovati*: „Cestování stalo se už požadavkem vzdělanosti moderní a stává se den ode dne požadavkem nezbytnějším. Nemůžeme sobě již ani téměř mysliti člověka na výši vzdělanosti jakékoli, aby nebyl alespoň poněkud poznal svět. Pouhé vědomosti z knih zeměpisných dávno nám nestačí /.../. Viděti chceme; viděti jest zrovna heslem společnosti moderní.“⁴ Hálek pak vyslovuje domněnku, „že v budoucnosti, za dob pokročilejších, bude cestování studentům na rok obligátním předmětem“.⁵ Přitom zdůrazňuje nutnost cestování nejen po cizině, ale i doma, a důraz klade na poznání současného života lidu: „U nás jsou mnozí zrovna posedlí na rozličné ty zříceniny hradů a dovedli by kvůli nim procestovati Čechy a Moravu několikrát kříž na kříž. Dobrá, jsme-li nablízku, podívejme se na hrad; /.../ ale pro samé hrady a zříceniny neviděti kraj, lid, život, v tom přece bylo by hodný kus donquijotiády a nemělo by pro naše moderní potřeby užítku nižádného. Ale pravím opět: seznati lid, život jeho, způsoby, náklonnosti, schopnosti, touhy, zlé jeho i dobré stránky, seznati jeho vlastní jádro — to jest to hlavní a mělo by býti prvním účelem každého, kdo cestuje v Čechách a na Moravě.“⁶

Tato Hálkova myšlenka není nová; např. J. A. Komenský ve *Všenápravě* říká, že lidé při cestování „však nemají jen obdivovat moře, hory, města, stavby, ale především mají vejít ve styk s moudrými lidmi a učit se od nich.“⁷

U Hála je celkem přirozené, že vyzývá především k cestám do slovanských zemí, ale také varuje, aby cestování nebylo samoučelné: „Cestovat kvůli cestování jest časem pěkná věc, nikdy nemůže býti na škodu, ale jest přece jaksi plané, nemá-li účele.“⁸

4 In: Vítězslav Hálek, *Obrázky z cest*. SNKLHU, Praha 1958, s. 404–405.

5 Tamtéž, s. 405.

6 Tamtéž, s. 408–409.

7 Citováno podle *Česká touha cestovatelská*. Odeon, Praha 1989, s. 8.

8 *Kterak měli bychom cestovati*. In: Vítězslav Hálek, *Obrázky z cest*. SNKLHU, Praha 1958, s. 411.

ZAMYŠLENÍ NAD NOVĚ VYDANÝMI
CESTOPISY JAROSLAVA DURYCHA

Padesát let po Hálkovi se nad cestováním a jeho účelem zamýšlí Jaroslav Durych. Jeho zamyšlení je více osobní a vyhraněnější než Hálkovo a svým obsahem není běžné a typické ani v meziválečné době, protože sám Durych byl osobností přečnivající průměr. Durych také nepromlouvá programově za literární či uměleckou skupinu, k níž by patřil. V jeho stanovisku je více skepse, kritiky a někdy také uštěpačné nadsázky.

Srovnáme některé myšlenky z Hálkovy stati s Durychovou poněkud ironicky nazvanou úvahou O nesmyslu cestování (Lidové noviny v neděli 8. 4. 1923 ráno) a s jeho zamyšlením, které stojí v čele cestopisu Plížení Německem a má název Pochybnost cestování. Na první pohled — už podle názvů úvah — je patrné, že Hálek k cestování vyzývá a dává rady, jak a proč cestovat (Kterak měli bychom cestovati), Durych o účelnosti cestování přinejmenším pochybuje, pokud je přímo nepovažuje hyperbolicky za nesmyslné (srov. názvy O nesmyslu cestování, Pochybnost cestování). Ale nevěřme všemu doslova, protože i názory na cestování se u Durycha v průběhu času vyvíjejí. Je to zřejmé z posledního odstavce úvodní kapitolky k cestopisu Plížení Německem (Pochybnost cestování): „Kdo se smoly dotýká, zmaže se jí a pýcha předchází pád a tak moje zásadní opovržení proti cestovatelům do ciziny kapitulovalo jako moudrost krále Šalamouna před třpytnýma očima pohanských žen. Nechval dne před večerem! Nelze soudit o člověku, dokud neumřel!“⁹

Jde samozřejmě o autory zcela odlišné názorově i umělecky, žijící v rozdílných dobách, ale tím zajímavější je ukázat na shodné či odlišné přístupy k danému problému. V obou případech jde o jisté obecné zamyšlení nad cestováním, které se promítlo jak do Hálkových cestopisných fejetonů (do Haliče, do Tater, do Benátek, na Černou Horu, do Cařihradu, do Srbska, do Krkonoš aj.), tak do cestopisných úvah, črt, obrázků, drobných někdy až lyrických próz Durychových (uvedené tři cestopisy — do Německa, Španělska a Itálie — jsou jen částí jeho cestopisných próz, které jsou shrnuty např. do X. svazku jeho sebraných spisů v roce 1932 pod názvem Plížení a pouť).¹⁰

Uvědomujeme si (a uvědomoval si to opět už také J. A. Komenský), že existují cesty různého typu: cesty soukromé, cesty zaměřené k účelům uměleckým se snahou podat zprávu o viděném a poznaném, cesty obchodní, cesty vědomě směřující k rozšíření obzoru, tedy cesty za vzděláním, i cesty podmíněné mnoha jinými důvody. Hálek i Durych cestovali především za poznáním a počítali také s literárním využitím poznatků získaných na cestách. Odtud vyplývá i jejich postoj k cestování. Durych to vyjádřil v úvodní kapitolce k cestopisu Plížení Německem: „Poněvadž jsem tedy chtěl psát v jiném díle o věcech, které se dály

9 In: *Tři cesty Evropou*. KRA, Praha 1994, s.9.

10 Vydáno v nakladatelství Melantrich v Praze. Ve svazku jsou obsaženy tyto prózy: *Z ráje Segantiniho, Okamžiky z válečných let, Plížení Německem, Pouť do Španělska, Valdštejnův kraj a V Zahrádkách*.

v některých německých městech, zdálo se mi, že se tím nabízí ospravedlnění pro tuto tajemnou a poťouchlou cestovní vášeň.“¹¹

Durych v úvaze O nesmyslu cestování stejně jako Hálek ve fejetonech Kterak měli bychom cestovati obrací se především k mladým lidem (zase zde vzpomeňme Komenského, který navrhoval pro doplnění vzdělání, aby mladí mužové mezi osmnácti a čtyřicetiletými lety dva až tři roky strávili mimo vlast). „Mládež začala zase cestovati,“¹² říká Durych hned v první větě. Dále se pak staví k cestování v podstatě kriticky, zejména k některým podle něho v dané době převažujícím typům cestování, a částečně také skepticky i s jistou dávkou pichlavé ironie, zatímco Hálek akcentuje stránku výchovnou a poznávací, přičemž vysvětluje účelnost této činnosti. V jiné rozsáhlejší stati (jde o čtyři fejetony otištěné pod názvem Naši krajané v cizině v Národních listech v březnu 1874) popisuje Hálek setkání s krajanými na svých cestách a apel na české cestovatele (především mladé) a na jejich jednání mimo vlast ještě sílí; kriticky se zamýšlí nad chováním a odnárodněním našich krajanů a říká, že „Tylův Kalafuna a tuším Vocilka ze Strakonického dudáka jsou bohužel až podnes figurami v cizinách příliš pravdivými — nikoliv na honosnost naši“.¹³ Hned v úvodu konstatuje, že „známé jest faktum, že krajané naši až do nedávné doby v cizinách z větší části nám k malé sloužili cti. /.../ že krajánek náš v cizinách byl stvoření zvláštní, ani ryba, ani pulec, ani Čech, ani aklimatizovaný, vždy spíše odrodilý, zapomněnlivý, a českou barvu přiznal, jen když musil“.¹⁴

Durych nekritizuje odrodilost, nezdůrazňuje vlastenectví, jeho vztah k rodné zemi vychází z jiných principů, vyplývajících z jeho vyhraněného katolictví a úzkého vztahu k baroku; Durych, vycházející ze soudobého poměru lidí k cestování, je rozhořčen, protože místo Hálkova ujišťování, „že cestování stalo se už požadavkem vzdělanosti moderní a stává se den ode dne požadavkem nezbytnějším,“¹⁵ pociťuje, že cestování v jeho době stále více „začíná býti známkou dobrého tónu a dobrých znalostí kulturně-burzovních“ a že „lze i závoditi v cestování jako se závodí v hltání příruček, revuí a katalogů nejnovějšího data“¹⁶ — tedy cestování se mu jeví často jako společenská prestiž a snad i jako znak snobismu.

Oba spisovatelé, Hálek i Durych, pak také zdůrazňovali, že pro poznání cizích krajů nepostačuje jen studium materiálů a četba knih, ale že je třeba na vlastní oči se o realitě přesvědčit, že tedy „pouhé vědomosti z kněh zeměpisných dávno nám nestačí“ (V. Hálek)¹⁷ a že „ten, kdo chce o nějaké zemi psáti, má tam také

11 In: *Tři cesty Evropou*. KRA, Praha 1994, s. 8.

12 Lidové noviny 8. 4. 1923 ráno, s. 1.

13 *Naši krajané v cizině*. In: Vítězslav Hálek, *Obrázky z cest*. SNKLHU, Praha 1958, s. 391.

14 Tamtéž, s. 390.

15 *Kterak měli bychom cestovati*. In: Vítězslav Hálek, *Obrázky z cest*. SNKLHU, Praha 1958, s. 404.

16 *O nesmyslu cestování*. Lidové noviny 8. 4. 1923 ráno, s. 1.

17 *Kterak měli bychom cestovati*. In: Vítězslav Hálek, *Obrázky z cest*. SNKLHU, Praha 1958, s. 404–405.

jet se na ni podívat“ (Durych).¹⁸ Tím však zatím Durych nevyvrací zcela své pochybnosti o smyslu cestování, protože ještě pořád cestování nazývá „pořouchlou vášní“. Ve své úvaze však dále uvádí: „Věděl jsem ovšem, že to není pravda, ale věděl jsem, že rozum se tím nechá ošidit, a na čem, medle, v těchto rozumových dobách záleží více než na rozumu?“¹⁹

Hálkovy i Durychovy názory na cestování tedy svědčí o uměleckých záměrech obou autorů. Zatímco však Hálek vytěžil z cest především živě informativní, ale i barvitě a někdy až dramatické²⁰ cestopisné fejetony posílané do Národních listů (v jeho vlastním básnickém díle se zážitky a dojmy z cest odrazily ovšem také, ale méně, např. v epické básni *Černý prapor*), Durych vedle cestopisných prací, plných nejen plastického vylíčení ducha krajiny, lyrických popisů i trefných charakteristik lidí a způsobu života, ale i úvah, filozofování, srovnávání, historizování (kromě Římské cesty vycházely v Lidových novinách), využil získaného materiálu a zkušeností k práci na rozsáhlejších uměleckých dílech (*Bloudění*, *Služebníci neužiteční*), což bylo ostatně původním impulsem k uskutečnění těchto cest. Zatímco pro Hála bylo z větší části cestování a podávání zpráv o něm řečli bychom v popisu jeho novinářských povinností s cílem informovat ve své době přiměřeným způsobem o okolním světě, Durych si uložil cestu sám. Tak například v Úvodu k *Římské cestě* zdůrazňuje svůj záměr jet do Itálie taktó (všimněme si, že na rozdíl od dřívějších cest do Německa a Španělska, už nepovažuje za nutné bojovat proti myšlence o nesmyslu cestování či vyvracet pochybnosti): „Poněvadž některé věci vzbudily zájem o podrobnosti, bylo pátráno dále, a poněvadž každé pátrání je nesnadné, není-li pomocníků, a výsledky bývají často hubené, zdálo se, že by bylo nejlépe zajeti do Říma, kde v památkách jednotlivých řádů řeholních asi by se našlo, co snad ve vlasti není.“²¹ Vždy šlo tedy u Durycha o konkrétní cíl nebo úkol, o potřebu až nutnost poznat, zjistit, pročitit a pak vtělit poznané do uměleckého díla. Proto s roztrpčeným nadhledem hodnotí cesty některých svých současníků, kteří z nich vytěžili jen velmi málo: „Co je platno cestovati na Adrii, k Baltu, do Paříže, do Afriky, do Číny, Indie a Ameriky, jeví-li se výsledek všeho toho honu a shonu jen jako knížka slabých, krtičnatých veršů a skic, jako dutá kompilace německých, francouzských a ruských kritik, jako neobratná parafráze řečí lidových kazatelů!“²² Ale až překvapivě provokativně (zřejmě vyvoláno polemikou) působí Durychova jistě vědomá nadsázka, kterou vkládá do vět: „Nedávno bylo nám raděno, abychom si též zajeli k moři. Byli jsme sice dále z Prahy než v Chuchli a výše než na Petříně, ale u moře dosud nikoliv. Učiněná rada vyžadovala si kategoricky naší odpovědi. A tu, kousajíce chvíli svou špičku na cigarety a snažíce

18 *Pochybnost cestování*. In: *Tři cesty Evropou. Plížení Německem*. KRA, Praha 1994, s. 7.

19 Tamtéž, s. 7–8.

20 Viz např. fejeton *Neštěstí na Dunajci v Tatrách*, otištěný v Národních listech 17. 7. 1862.

21 In: *Tři cesty Evropou*. KRA, Praha 1994, s. 140.

22 *O nesmyslu cestování*. Lidové noviny 8. 4. 1923 ráno, s. 1.

se marně bud' ji překousnouti nebo si aspoň vyломiti zub, vzpomněli jsme si na Rivu a jezero Gardské a odpověď se vybavila sama sebou: Víte, až pojedete někam do Neapole nebo do Dubrovníka, pošlete nám odtamtud nějakou dvoukřejcarovou pohlednici z cikorky, hodně strakatou, samou šmolku. To nám stačí. Když jsme poprvé viděli Gardské jezero a nebe nad ním, zuřili jsme zlostí. Bylo právě tak banálně modré, jezero i nebe, domečky v Rivě právě tak banálně bílé, žluté, hranaté, rohaté a zametené, jako na pohlednici z cikorky. A řekli jsme si: na toto jsme se trmáceli pěšky do Rivy! Ale posléze: dvoukřejcarová pohlednice stačí, aspoň tomu, kdo má fantasi; a kdo ji nemá, tomu nepomůže ani deset let pobytu na moři, na horách, v pouštích, pralesích, v cizině; až se vrátí, bude psát a vypravovat stejně hloupě, jako než tam jel.²³ Tedy nestačí jen cestovat, samo cestování není pro autora samospasitelné a nezaručuje schopnost umělecky tvořit, k tomu je zapotřebí něčeho víc — talentu, pracovitosti, uměleckého i lidského citu. Přitom ovšem jistě Durych nepopírá, jak je to patrné z jiných jeho myšlenek, že poznání cizích krajín, proniknutí do jejich atmosféry, umocňuje vyjádření skutečného umělce. Sám to dokázal v nejedné črtě, vystihující podmanivě obraz i ducha krajiny; takový obraz by nemohl vzniknout bez osobního bezprostředního poznání — jeho prožití i snaha po vyjádření podporuje pak u autora touhu cestovat a poznávat nové skutečnosti a nové kraje. Doložit je to možné úryvkem z kapitoly Země španělská: „Tedy ta země je tvrdá, sirá, lysá, holá, opuštěná, šedivá, kamenitá, skalnatá, šterkovitá, písčitá, vyprahlá, bezeštiná, neutěšená, rezavá, při západu slunce teskně nafialovělá, v noci pustě černá, z rána marně žízni po rose, je tu již cítit Afriku, je to země mnohem rozsáhlejší, než se nám zdálo za mladých let, a je to země majestátní a podivně krásná. Panorámata měst jsou většinou jednotvárná, kamenné domy rostou z kamených pouští a každá rostlina tu sténá jako ve vyhnanství. Oblak jsme viděli jen velmi málo, až poslední den se nad Burgosem nebe zatáhlo mraky. A je to země svatá a vznešená.“²⁴

V cestopisných pracích Hálkových i Durychových (stejně tak v Nerudových nebo Čapkových a dalších autorů) nechybí nikdy přítomnost, vždy jsou zabydleny lidmi, u Durycha s akcentem na ženy. „Krása země se neoceňuje podle krajiny, nýbrž podle lidí a z těchto zase jen podle dívek,“ píše Durych v kapitole Liceň (Plížení Německem). „Jen ty krajiny jsou krásné, které nejsou vůbec obydleny, jako ledovce, pralesy a pouště, nebo ty, kde bydlí a kde se rodí krásné dívky. Viděl jsem krajiny alpské, které se zdály krásné, ale ženy tam byly příšerné; viděl jsem krajiny, kde se zdálo, že i mouchy umírají nudou, ale ty krajiny zpívaly krásou svých žen. Je v tom nějaké tajemství, ale to nepatří do cestopisu, ač kdoví.“²⁵ O pochybnosti cestování pak u Durycha pochybujeme, když v kapitole Večerní vidění Berlína (Plížení Německem) čteme: „Nejsou to muzea, výstavy, budovy a lidské umělosti, co dělá svět světem. Jsou to lidé. Člověk

23 Tamtéž, s. 1–2.

24 *Pouť do Španělska*. In: *Tři cesty Evropou*. KRA, Praha 1994, s. 85.

25 In: *Tři cesty Evropou*. KRA, Praha 1994, s. 49.

je nejpoučnejší a nejvzácnější věc pod sluncem a nutno cestovat, abychom viděli lidi.“²⁶ Jak je to blízké už vzpomenuť Hálkově výzvě, abychom se méně na svých cestách věnovali hradům a zříceninám a více poznávali život lidí.

Durychovi je však třeba přiznat i to, že se do jeho cestopisů promítá ve značné míře také historie a duchovní kultura národa, protože Durychovým cílem bylo často rovněž proniknutí do minulosti země, která je předstupněm přítomnosti. Porovnával svou představu, kterou si vytvořil na základě studia, s realitou, ověřoval si svůj názor. Je to patrné ve všech třech cestopisech, nejsilněji však v Římské cestě, která jediná je vyprávěna neosobně (ve 3. os. sg.), zatímco v ostatních dvou cestopisech je použito ich-formy.

A ještě na jednu věc bychom rádi upozornili. Pod pojmem cestování si Hálek i Durych představovali také poznání českých krajů. Svědčí o tom například Hálkovy Krkonošské črty (1874) nebo Durychovy prózy Toulky po domově, Valdštejnův kraj nebo V Zahrádkách. I na tento fakt se nepřímou záměruje Durych v souvislosti s hodnocením uměleckých výsledků některých cestovatelů, „kteří jezdí lovit do cizích revírů“, i když „naše revíry dosud nejsou vyhoněny“. V době, kdy psal úvahu O nesmyslu cestování, mu to posloužilo jako argument, na kterém je — pokud jde o podstatu spisovatelovy inspirace — hodně pravdy, ale nelze ho použít jako důkazu k tomu, že cestování po světě je zbytečné, což ostatně svými cestami sám popřel: „Proč cestovati, když za hodinu potulky v odlehlé periferii města můžeme objeviti více krásy, více náznaků a více kouzla, než objevili cestující umělci a estéti v dalekých krajinách románských, balkánských i zámořských? A někdy stačí i louže bláta mezi smetišti za podmráčeného večera, když ze země dýmá všecken mor lidské bolesti, tragiky a smrti, když vzduch se chvěje řečí lidských stínů, mraky se valí a teskná bílá hvězda prohlédne a pustí paprsek své krásy do této louže.“²⁷

Jistě můžeme říci, i přes Durychovy úvahy o nesmyslu a o pochybnosti cestování a přes různé nelichotivé narážky, které v cestopisech tu a tam najdeme, že Durych cestování nezavrhoval, jak to dokazují jeho plížení, pouti a cesty světem, které netradičně ztvárnil ve svých cestopisech a na nichž shromáždil i materiál ke svému uměleckému dílu. Kontrastnost, ironie, kritičnost se tu projevují stejně jako v ostatní Durychově prozaické tvorbě, realita a fikce tu nacházejí své místo, občas se i prolínají, protože — jak jsme již uvedli — obraz vytvořený na podkladě důkladného studia se tu střetl se skutečností, která ho dokreslila, prohloubila a někdy i poopravila. Na závěr cestopisu Plížení Německem v části Nezapomeň! proto můžeme říci: „Čas utíká a vzpomene-li si člověk po dnech, týdnech a měsících na své cesty, zdá se mu to vše nějak neskutečné a divné. /.../ Realita však bývá klamnější než iluze. /.../ Nepodvedla mne skutečnost sama nějakou fikcí? Snad z toho plyne poučení, že největším mistrem fikcí jest skutečnost, která přežije i největšího lháře; snad skutečnost jest nejskvělejší fikcí,

26 Tamtéž, s. 37.

27 *O nesmyslu cestování*. Lidové noviny 8. 4. 1923 ráno, s. 2.

jakou si možno či snad ani nemožno představit.“²⁸ Snad i toto je důkazem, že cestování je činnost bohulibá a prospěšná.

V letech 1926–1933, tj. v období, do něhož spadá vydání tří námi sledovaných Durychových cestopisů, vycházelo v průměru okolo dvou desítek výraznějších cestopisných knih ročně. Největší produkce se podle našich zjištění vyskytovala v letech 1930 a 1932, o něco méně jich bylo vydáno v letech 1929 a 1927 (seřazeno podle množství výskytu). Nejvíce cestovatelů se soustředilo na Evropu a z ní především na Německo, Itálii, Jugoslávii a Francii, i když se objevily například i cestopisy z Jávy, Malajsie, Austrálie, Indie, Afriky, Řecka, Japonska či Ruska, Brazílie nebo Ameriky a Číny. Durych svými cestopisnými prózami do této řady dobře zapadá. Anglické listy Karla Čapka vycházejí dva roky před prvním vydáním knihy *Plížení Německem*, Čapkův *Výlet do Španěl* rok po *Pouti do Španělska*, *Římská cesta* rok po *Čapkových Obrázcích z Holandska*, ve stejném roce jako fejetony *Italské léto* A. C. Nora či reportáže *Africké vteřiny* Marie Majerové. Mezi cestopisnou literaturou dané doby našly Durychovy cestopisy své dobré místo nejen kvůli autorovu přístupu k tomuto žánru a kvůli obsahovému zaměření a specifickému rukopisu, ale vůbec kvůli pojetí spisovatelské práce, které se ovšem projevilo v celém spisovatelském díle, protože východisko a úhel pohledu promítnutý do tvorby je v podstatě jednotný; na jedné straně byl Durych uznáván, ba i vážen, na straně druhé zavrhován i nepochopen, a to zejména těmi, kteří v životě i v umění vycházeli z jiné báze než Durych, do jehož díla proniká silně katolictví, u něhož rozpoznáme vlivy romantismu, okouzlení barokem i s jeho mystikou, kde má domovské právo ironie a humor, „breughelovská grotesknost a wintrovská archaičnost“.²⁹ K tématu spisovatelovy tvůrčí práce a jeho vztahu k životní realitě i ke schopnosti promlouvat dynamickým básnickým obrazem se Durych ve svém cestopise vyjadřuje; v *Pouti do Španělska* píše: „Slycháváme i čítáme stesky na to, že spisovatelem se může udělat každý bez zkoušky způsobilosti a bez přípravy. Souhlasíme v podstatě s těmito stesky, neboť často se v knize ukazuje, že spisovatel sám nerozumí tomu, o čem píše. Ale co by mělo býti přípravou? Jisto jest, že těch věcí, které by měl spisovatel znáti a ovládati, jest více, než se na první pohled zdá. Především však má znáti život a psychologii a má míti vrozenou a zároveň pěstěnou schopnost vynalézati a vytvářeti nové obrazy. Literatura má dosti velké množství ustálených obrazů, ale spisovatel, který pozoruje život kolem sebe a naslouchá srdci, chce-li říci něco nového, často shledává, že mu nestačí nejen jeho vlastní zásoba obrazů, ale ani zásoba světová. Musí tedy hledati a jeho dokonalost se ukáže v tom, chce-li poctivě hledati a umí-li nalézati.“³⁰ Toto spisovatelovo hledání je nepochybně zvlášť obtížné při snaze popsat a vystihnout co

28 In: *Tři cesty Evropou*. KRA, Praha 1994, s. 56 — 57.

29 Ivan Slavík, *Fragmenty k portrétu Jaroslava Durycha*. In: *Viděno jinak*. Vetus via, Brno 1995, s. 171.

30 In: *Tři cesty Evropou*. KRA, Praha 1994, s. 62.

nejpřesněji a nejpresvědčivěji cestopisné zážitky z poutí zeměmi, které navštívil poprvé a které proto na něho útočí řadou nových zážitků a dojmů. Přitom je třeba vyrovnat se s představou o zemi vytvořenou na podkladě studia pramenů a literatury, ale stanovit i zorný úhel pohledu, který vyplývá ze záměru, s nímž byla země navštívena a čeho si proto cestopisec všímal nejvíce; je tedy zapotřebí vyslovit názor na lidi a na svět, který pozorujeme při svých cestách kolem nás, ale vyjádřit i to, jak se tento svět promítá do našeho myšlení a do našeho subjektivního obrazu světa, jak koresponduje s našimi představami a zkušenostmi.

Durych cítí, že celé to lidské hemžení kdekoli na světě má svůj vyšší řád, že život je ve své mnohotvárnosti a rozdílnosti přece jen relativně jednotný a celistvý a má své směřování i cíl; že rozdílnost částí neruší kompaktnost celku, že do současnosti proniká i minulost a cesty odtud vedou k budoucnosti. V díle Jaroslava Durycha najdeme jeho interpretaci světa, v níž má místo láska i nenávisť, škleb i úsměv, neklid i řád, pochybnosti i jistoty, askeze i rozkoš, smyslnost i cudnost, vášeň i chlad, opojení krásou i něha. V Durychovi se spojuje „odtažitá racionální konstrukce s jemností konkrétního vidění, duchovní patos s obludnou naturalistickou groteskou, útočná ironie a skepse s lyrickou vroucností. Tato protikladnost se projevuje i v Durychově výrazu, v němž se mísí upřímnost a mystifikace, uzavřenost a agresivita, fanatismus a sebeironie.“³¹ Důležité místo v tomto světě má u Durycha žena, ať pozemská či nadzemská, ať reálná či vysněná. Ona je často bod, ke kterému se sbíhají nitky Durychovy pozornosti. Je tomu tak i v cestopisech, kde ženy jsou nejednou prostředníky k pochopení *genia loci* krajiny, města, pomáhají básníkovi proniknout do mentality země a lidí. Proto se tak často v Durychově cestopisném díle vyskytuje ženský živel. Například v Římské cestě (kapitola Kremona) píše: „Kremona — před lety pravděpodobně bylo by se bývalo řeklo, že to jest jméno dívky, opatřené všemi mohutnostmi, schopnostmi, silami a ctnostmi, podněcujícími žádostivost smyslovou, citovou i rozumovou. Zajisté i člověk, který by si vyloupal obě oči, sotva byl by zcela zproštěn vjemu, že to je město neobyčejného půvabu.“³² V knize *Plížení Německem* pak zase čteme: „Těch děvčat bylo asi šedesát. Kolik bylo kluků nevím, neboť kluky nepočítám.“³³ Je příznačné, že Durych „kluky nepočítá“, zato tím více pozoruje na svých cestách ženy. „V Durychově díle není cílem tohoto putování ani moralita, ani didaxe, nýbrž krása. Všechny dívčí postavy...“³⁴ Přes obraz ženy dokáže Durych až překvapivě účinně tlumočit svůj názor. Tak v *Plížení Německem* najdeme tuto pasáž: „Vidíte staré ženy a vidíte německé dívky. Jsou zlatovlasé a je to zlato bledé i tmavší, zastřené rasovou

31 Eva Strohsová, *Jaroslav Durych. Pokus o portrét. Česká literatura*, roč. 39, 1991, č. 2, s. 132.

32 In: *Tři cesty Evropou*. KRA, Praha 1994, s. 150.

33 Kapitola *Magdeburk*. In: *Tři cesty Evropou*. KRA, Praha 1994, s. 41.

34 Ivan Slavík, *Fragmenty k portrétu Jaroslava Durycha*. In: *Viděno jinak*. Vetus via, Brno 1995, s. 173.

patinou; jsou to kadefe a copy gotické, řekli byste skoro, že jsou či mají býti tím krásnější, čím jsou starší. Oči starších žen se třpytí stříbrným světlem jako z nočních mlh, ve kterých není přízraků. Čela dívek jsou živá. Dosud se mi nepodařilo dokončiti terminologický slovník pro popis lidského a zvláště dívčího těla a tudíž nemohu to ještě přesně podat, /.../ Oči jejich jsou saské a jemnost linií dosud stále je živým pomníkem gotické krásy. Viděl-li Richard Wagner kdodoliv tento typ, mohl a přirozeně musil dedukovati z něho všechny erotické půvaby, které se mu podařily.³⁵ I přesto, že se Durychovi nepodařilo dosud dokončit terminologický slovník pro popis ženského těla, protkal své cestopisy mnohými obrazy krásných dívek, vzrušujících žen, moudrých stařen, bystrých i odporných bab čarodějnic i mnoha dalšími ženskými typy; tento terminologický slovník tedy neustále doplňoval a prohluboval. Svým způsobem tak odpovídá na Šaldovu poznámku, že cestovatel má informovat o cestě tak, aby měl právo napsat „tak jsem to viděl“, že tedy kromě zachycení vnějškových věcí, jevů vnějšího světa, musí nalézt i metodu, jak přejít „od vnějška k nitru“, jak vyjádřit smysl toho, co pozoruje.³⁶ Durych jako autor cestopisů skutečně přinejmenším plní, jak jsme již upozornili na počátku, obě tyto funkce: informuje o objektivním světě, ale zároveň i o sobě.

Informace „o sobě“ je u Durycha dosti podstatná, protože je všudypřítomná a ráda strhuje naši pozornost a protože vychází z Durychova účelu cestování i jeho vyhraněného postoje, z něhož svět pozoruje. V doslovu k vydání knihy *Tři cesty Evropou* Jan Šulc říká, že Durychovy cestopisy jsou cestopisy „duchovní“, tedy cestopisy, „které nechtějí čtenáři zprostředkovat co nejvíce údajů o dané zemi, ale chtějí rekonstruovat duchovní prožitek cesty, její atmosféru. Durychovy cestopisy konfrontují očekávání, cítění a úvahy poutníka se zlomky a záblesky vidění, s téměř fotografickými záběry detailů“.³⁷

Durychovo dílo, včetně jeho cestopisů, stálo již nejednou v centru zájmu různých badatelů (srov. např. bibliografii zařazenou jako součást hesla Jaroslav Durych v *Lexikonu české literatury* 1, A — G, Praha 1985). Od čtyřicátých let se přestaly Durychovy knihy prakticky vydávat a také durychovské bádání bylo zatlačeno do pozadí, ale ani tehdy zcela nevytizelo. Po roce 1989 se znovu oživilo (srov. např. studii Evy Strohsové v časopise *Česká literatura* z roku 1991 nebo rozsáhlejší *Doslov Jana Patočky k vydání Durychovy prózy Boží duha* v roce 1991, tato studie však byla zpracována již v roce 1975) a došlo k novému vydávání Durychových prací. V letošním roce byla uspořádána i konference věnovaná osobnosti Jaroslava Durycha. Existuje proto řada statí, článků, úvah, recenzí a kritik probírajících Durychovy cestopisy z nejrůznějších stran — např. recenze J. B. Čapka, J. Hory, V. Hrbka (Z. Kalisty), A. Nováka, A. Skoumala.

35 Kapitola *Chvála Německa*. In: *Tři cesty Evropou*. KRA, Praha 1994, s. 42.

36 Viz *Cestopis, jaký nemá být*. In: F. X. Šalda, *Kritické projevy 11 (1919–1921)*, Praha 1959, s. 110–111.

37 Jan Šulc, *Durychovy cesty Evropou*. In: Jaroslav Durych, *Tři cesty Evropou*. KRA, Praha 1994, s. 186.

My jsme se proto zaměřili jen na několik dílčích poznámek. Nevedla nás tedy touha po úplnosti a po detailním hodnocení Durychových cestovatelských vyprávění a úvah. Impulsem nám bylo zejména nové vydání tří cestopisů a Durychovy úvahy o cestování, které jsme se snažili konfrontovat — pro jejich dobový význam a moderní názor na cestování — s úvahami vzniklými v období májovců, aby tak byla co nejvíce patrná Durychova specifická a Durychův přístup k poznávání cizích krajů. Nemaleým důvodem však byl i způsob, jakým byly cestopisy v roce 1994 vydány.

Hned na počátku je třeba upozornit, že Durychovy cestopisy nebyly vydány příliš pečlivě podle platných edičních zásad. Vydání není doplněno ani krátkou ediční poznámkou, ani jménem editora, není uveden výchozí text a vyloženy zásady, jimiž se vydání řídí. Text byl přebírán z pramenů v podstatě mechanicky, takže zůstaly ponechány některé nepřesnosti a nedostatky. Uveďme několik příkladů: Jméno Otokara Březiny je psáno Otakar (Plížení Německem, str. 12), jak má Durych ve vydání u Kuncíře z roku 1926, ale správné Otakar píše pak Durych ve svazku Plížení a poutí, tedy ve 2. vydání z roku 1932 (Spisy Jaroslava Durycha sv. X).

O tom, že text nebyl připraven podle dosavadních edičních zásad, svědčí i to, že v něm zůstalo např. Durychovo psaní zpřátelit se m. spřátelit se (str. 86), bytost se shroutí m. zhroutí (str. 134), ztráven m. stráven (str. 139), ztrávené m. strávené (str. 165), ztmeluje m. stmeluje (str. 175), andaluzské m. andaluské (str. 93), prestyže m. prestiže (str. 94), prakse m. praxe (str. 98), défaitistickým m. defétistickým (str. 91), dollary m. dolary (str. 120; naproti tomu např. psaní illusi je správně změněno na ilusi, str. 184), sebe slavnějších m. sebeslavnějších (str. 69), sebe francouzštějším m. sebefrancouzštějším (str. 69).

Nedořešená zůstala otázka interpunkce (především psaní čárek), která je v podstatě ponechána tak, jak ji má Durych, ale je v řadě případů chybná (asi jde o omyly a tiskařská nedopatření v Durychově textu) a nedá se vyložit uměleckým záměrem autorovým.

Drobné problémy jsou s psaním některých vlastních jmen a zeměpisných názvů: dnes např. píšeme Velázquez a ne Velasquez, Itálie a ne Italie; pokud editor ponechal toto Durychovo psaní, bylo třeba na to upozornit a zdůvodnit to.

Jinak — uvádíme jen pro přesnost — se vloudily do textu některé omyly, kterých se ovšem nevyvaruje žádný editor a které jsou tak vlastně přehlédnutými chybami, např. věřitelé se nehlásili, snad byly znuděni horkem (str. 9); a kdyby byly ta paní věděla (str. 40); jako by v tom město nebylo místa (u Durycha ve vydání Kuncířově z r. 1926) m. v tomto městě (str. 158); starší velryby m. straší velryby (str. 31); nějaké česká krása (str. 46); zboří m. zboží (str. 174); přeje svým druhů m. druhům (str. 77); na str. 31 jsou ponechány odstavce podle vydání z roku 1926, jiné jsou však ve 2. vydání ve Spisech Jaroslava Durycha, sv. X z roku 1932; stejně tak se liší psaní odstavců na str. 24 od psaní odstavců v X. svazku Spisů Jaroslava Durycha (str. 139 — 140).

Díky tomu, že text je zpracován na počítači, došlo místy k přehuštěnému psaní, takže mezery mezi jednotlivými slovy jsou nezřetelné (str. 165 aj.), nebo jinde naopak jsou některá slova proložená; došlo i k tomu, že některá slova umístěná uprostřed řádků jsou psána s rozdělovacím znaménkem, např. za-vře-nýma, vy-soké (str. 142), pro-vádění (str. 154), což bylo zřejmě způsobeno úpravou řádků v počítači.

Vydání Durychových cestopisů mohlo být doplněno vysvětlivkami, protože jejich zařazení by čtenářům napomohlo k přesnějšímu pochopení některých méně známých reálií.

Škoda, že nové vydání cestopisů, které přichází po dlouhé přestávce, nebylo připraveno pečlivěji, a to nejen proto, že jde o prózy umělecky výrazné, ale i proto, že se to sluší a že to patří neoddělitelně k vydavatelskému řemeslu, že to vyžaduje úcta k autorovu textu, ale také proto, že kniha sama působí svým vzhledem příjemně a mile.